

עזה, מס' 11

שנת 1484

- (בשם) ה' (יתברך)
יניק וחכים ולכל טוב מסכים, כוכב מזהיר אור בהיר מעריב ומשכים, גזע איתנים נטע נאמנים,
שתיל המשרה ארי שבחבורה לתעודה ולתורה הוא המשכיל, הנבון היקר כבוד) ג(דולת) ק(דושת) יק(רת) מע(לת)
מר(ינו) ור(ינו) ר' יצחק¹
ישמרו צורו ויהיה בעזרו, וימלא שאלתו ויענה עתירתו, ויבנה לו בית נאמן כחפצו ותאות לבו, א(מן) נ(צח) ס(לה). מאת
5 אחיך אהובך הצעיר יעקב נקאוה,² הדורש שלומך ומתאוה לראות פניך, ומודיע לכבודך איך א(ף) ע(ל) פ(י) שצוית
שאתן לכלתו של מ(ורנו) ה(רב) ר' שמואל מיניר³ עשרים עומרים חטה ולשרה⁴ כל מה שתצצה, היה כונתי שלא ל(תת)
דבר עד שאראה כתב אדוננו הרב י(חיה) ל(עד). אחר כך שלח לי כבודו כתב מחברון וכתב מעזה,⁵ שאתן לכלת
מ(ורנו) ה(רב) ר' שמואל מיניר עשרים עומר ולאשתו עשרה עומרים,⁶ והנה נתתי להם כמו שכתבת לי,⁷ ונתתי להם
אחד עשר עומרים וחצי, ונשאר אחד עשר עומרים וחצי, מכרתי אותם ונתתי דמיהם ליקר כבוד) ר(בנו) [...]
10 הלוי⁸ (שמרהו) א(לוהים), באופן שסך כל החטה הנמצא הנתון והמכור שלשה וחמשים עומרים. תפקידי מאד בש(לום)
אדוני ואדון כל ישראל, דודך, יאריך השם יתברך) ימיו בטוב ושנותיו, בחסדך תנשק ידיו מצדי. גברתי מרת] [...]
ואני וביתי דורשים שלומך ושלו(ם) הכבודה הגבירה אחותך ת(בורך) מ(נשים) אם מכלוף ושרה דורשות שלומ(כם)
ומתאוות מאד לראות פניכם. הנני מזומן כאח צעיר לכל מה שתצוה עלי ולך שלו(ם) כנפשך
ונפש אחיך הצעיר, הדורש שלומך יעקב נקאוה, מוכן למצותך, ונפש הצעיר הכותב במצותו, יום טוב דורש שלומך.

מיעון

ליד שאהבה נפשי אהובי

ידידי המשכיל היקר

כמר יצחק הכהן שלא י(חיה) ל(עד)

במצרים.

מקור: TS misc. 2621.

פורסם: אסף, מקורות ומחקרים, עמ' 195–196.

ספרות: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 505–506.

- 1 לפנינו מכתב אל ר' יצחק הכהן שולאל במצרים מאת סוכנו או שליחו בארץ-ישראל או בסוריה. המכתב נשלח בצעירותו של ר' יצחק שולאל ("יניק וחכים") ולפני נישואיו ("ויבנה לו בית נאמן כחפצו"), אך כבר בימי נגידותו של ר' יהונתן הכהן שולאל, ש"מלך" בשנים 1484–1503 (על תארוך המכתב ראה להלן, הערה 3). לדעת המהדיר וחוקרים אחרים עוסק המכתב בסחר התבואה של ר' יצחק, ומסעותיו של ר' יצחק בעזה ובחברון קשורים בסחר זה. מכל מקום, לשון המכתב מלמדת על מעשי-צדקה שנעשו מן הסתם בשולי עסקיו של ר' יצחק שולאל. ייתכן, כי אזכורו של ר' שמואל מיניר (וראה להלן, הערה 3), התאריכים וההקשרים השונים במכתב מלמדים, כי עניינו של המכתב הוא בסיוע של חצר הנגידות, או של קהילות מצרים, לקהילות ארץ-ישראל בימי המאורעות של שנות השמונים, המתוארים בהרחבה באיגרתו של ר' עובדיה מברטנורה (וראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 254). על קשרי-המסחר של משפחת שולאל בתחומי ארץ-ישראל וסוריה ראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 256.
- 2 מן-הסתם גבאי-צדקה בדמשק, ואולי שליחו של ר' יצחק שולאל שם לצורך פעולות-הסיוע (וראה להלן, הערה 3).
- 3 לפי תשובתו של הנגיד ר' יהונתן הכהן שולאל (לעיל, הערך "ירושלים", מס' 259) עקר החכם שמואל מיניר מירושלים לדמשק "מסבת הדוחק". חכם אחר שעזב את ירושלים בזמן ההוא ונזכר בתשובתו של ר' יהונתן ובאיגרתו של ר' עובדיה מברטנורה מלפני שנת 1488 (לעיל, הערך "ירושלים", מס' 272 והערה 1 שם) היה ר' משה מפראג, שעקר לעזה. מדברי תשובתו של ר' יהונתן שולאל עולה, שכל החכמים הנזכרים בה עזבו את ירושלים באותו הזמן, בקירוב, ולכן יש לייחס את עקירת ר' שמואל מיניר לדמשק לפרק-הזמן שבין שנת 1484, מועד עלייתו של ר' יהונתן לנגידות, ובין שנת 1488, שנת ביקורו של ר' עובדיה מברטנורה בעזה. לשנים אלו יש לייחס גם את המכתב שלפנינו, ולפיכך דומה, כי התבואה שנמסרה לידי כלת ר' שמואל מיניר ולאשתו נמסרה להן כסיוע, וכי חלוקת התבואה ומכירתה המתוארות במכתב קשורות בסיוע זה. אמנם ייתכן, שפעולות-הסיוע נועדו לקהילת ירושלים עוד לפני שעקר ר' שמואל מיניר לדמשק, אך אפשרות זו רחוקה, שהרי אזי היה הכותב מתאר פעולות

- נרחבות יותר, והיה מזכיר כמה חכמים, כגון אלה הנוכחים בתשובתו הנ"ל של ר' יהונתן שולאל. עם זאת ייתכן, שפעולות-הסיוע אכן נועדו לירושלים, וכי אשתו של ר' שמואל מינר וכלתו נשארו בעיר, ורק הוא נמלט. ראוי להוסיף, כי ממכתביו של ר' עובדיה מברטנורה עולה, כי בימיו לנגיד לא היתה השפעה של ממש על הנהגת הקהילה בירושלים.
- 4 מן-הסתם אשתו של ר' שמואל מינר.
- 5 מהקשר הדברים עולה, כי ההוראה הראשונה ליעקב נקאוה ניתנה לו בעל-פה (באמצעות שליח?) בעת שהותו של ר' יצחק שולאל בארץ, וכי ההוראה השנייה נמסרה לו במכתבים ששלח ר' יצחק מחברון ומעזה בדרכו חזרה למצרים.
- 6 הכוונה, כנראה, לאַרְדָּב (ff) מידת התבואה שנהגה במצרים, ושיעורה 70.122 ק"ג. וראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 131, הערה 3. אם אמנם כך הדבר, היתה כמות התבואה במשלוח הנוכח כאן כ-37. טון (חמישים ושלושה ארדב).
- 7 "נתתי להם כמו שכתבת ליי" – אין הכוונה שנתן את הכמות שציווה ר' יצחק, שהרי נתבקש לתת שלושים עומרים ונתן רק אחד-עשר עומרים וחצי.
- 8 אולי הוא ר' יעקב בר' יצחק הלוי, השליח הנוכח בתעודה מאותה העת (לעיל, הערך "ירושלים", מס' 259; כן ראה שם מס' 256, הערה 8). ייתכן, שגם בתשובתו של ר' יהונתן הנגיד נזכר שליח מחצר הנגיד, שעמד לפגוש את ר' שמואל מינר. וראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1484–1488.

שנת 1488

עזה, מס' 12

ובכל הגלילות שעברתי חוץ מאיטאליאה, נזהרים מאד מיינן של גויים. וכבר נסתפקו בארצות האלה¹ על דבש ענבים שעושים הישמעאלים, שמשעת הדרכה אין דורכים אותם כדרך שדורכין לעשות מהן יין, והדבש טוב מאד.² ונשאלתי על זה בעזה ובירושלם, ונתבקשתי להמנות בהיתר זה, ויש בו כמה צדדים להתר, ומפני שראיתי החכמים אשר היו לפני שלא מלאם לבם להתיר, לא רציתי לפרוץ גדר.³

מקור: איגרת ר' עובדיה מברטנורה לאביו, עמ' 72; וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 120.

ספרות: קוק, עיונים ומחקרים, ב, עמ' 59.

- 1 כלומר, במחוזות אלה, והכוונה לערי ארץ-ישראל.
- 2 על דבש הענבים – "דבס" – ודרכי ייצורו ראה: קוק, עמ' 59; ש' אביצור, חיי יום בארץ ישראל במאה הי"ט, תל-אביב תשל"ג, עמ' 202.
- 3 על שאלה זו נחלקו חכמי ארץ-ישראל במאה הי"ד, ובסופו של דבר אסרו. דומה, כי לכך התכוון ר' עובדיה. על הפולמוס ראה: שו"ת הר"ן, סימן ה (וראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה מאמצע המאה הי"ד).

שנת 1488

עזה, מס' 13

הלכנו ממקום למקום במדבר,¹ עד אשר הגענו לעזה בלי שום פגע ונזק, תודה לאל חי. היא העיר הראשונה שמצאנו בצאתנו ממדבר דרך ארץ פלשתים, והיא עיר יפה, גדולה כירושלם, ואין לה חומה סביב, כי בכל ערי הארצות האלה ובכל מלכות ארץ מצרים המולך היום בכל ארץ ישראל וארץ פלשתים וארץ ארם, אין בהן ערי חומה זולתי אליסנדריאה בלבד, ואחלב,² העיר הגדולה אשר על נהר פרת, היא ארם צובה.

ראיתי בעזה הבית אשר הפיל שמשון על הפלשתים, כפי מה שספרו לי היושבים בארץ מן היהודים. ובעזה היום כשבעים בעלי בתים רבנים ושני בעלי בתים שומרונים,³ ולא ראיתי שם קראים. ישבו בעזה ארבעה ימים, ושם היום רב אשכנזי נקרא ר' משה מפראגה,⁴ אשר ברח מירושלם והביאני אל ביתו בעל כרחי, והייתי עמו כל הימים אשר ישבתי בעזה. וביום שבת באו כל זקני הקהל והפרנסים לסעוד עמנו והביאו אשישי ענבים ופירות כמנהגם, ושתינו שבעה או שמונה כוסות קודם אכילה והיינו שמחים. ביום הראשון, ביי"א בניסן נסענו מעזה..⁵

מקור: איגרת ר' עובדיה מברטנורה לאביו, עמ' 79; וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 125.

ספרות: איש-שלום, בצילן של מלכויות, עמ' 334.

- 1 בדרכו ממצרים לארץ-ישראל.
- 2 חלב.
- 3 על שומרונים בעזה ראה מראה-מקום לעיל, מס' 4, הערה 5.
- 4 בנוסחאות אחרות: "ר' שלמה" (וראה לעיל, מס' 10 והערה 1 שם; הערך "ירושלים", מס' 272 והערה 1 שם).

machonEl@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

שנת 1491 □/□2

עזה, מס' 14

Take mi pravili zide, ze by bylo z toho mesta Gazy to stado veprov, do který(ch)zto dopustil ji)ti pan Kristus dablom, kterez vyvrhl z cloveka. A ti se vsickni v mori ztopili, neb Kaza jest nedaleko more, jako by mohlo Lyti puol mi)le. Take zadneho dobytkta svinskeho v tom meste neni), a netoliko v tom ale v tech pohanskyh zemi)ch vsech zadne svine nevidel sem. A zid jeden, hadaje se se mnu, kdyz sme do Gazy jeli, ukazav mi more a dav pri)klad, a rekl: ze my Krista vaseho posluchamy vic nez vy krest'ane; neb na svine Kristus nedbal a laskav nebyl' a ted' v tomto mori s d'ably ztopil je. A my jich nepozi)vame ani jich v svych zemi)ch mamy, ale vy svine ji)te a neposluchate v tom Krista vaseho.

מקור: Martin Kabatnika, Cesta z cech do Jerusalema a Kaira z.r. 1491–1492, ed. J.V. Prasek, Prague 1868, p. 46.

תרגום

כך סיפרו לי יהודים, כי בעיר ההיא עזה היה אותו עדר החזירים שהאדון כריסטוס הרשה לשדים שגירש מבן-האדם להיכנס אליהם, וכל אלה טבעו בים,¹ כי עזה אינה רחוקה מן הים – בערך כחצי המיל, כך שאין שום גידול חזירים בעיר זו. ולא בה בלבד, כי-אם בכל הארצות עובדי האלילים² לא ראיתי שום חזיר. ויהודי אחד, בדברו אתי כאשר נסענו לעזה, הראה לי את הים ונשא משלו ואמר: "כי אנו שומעים לכריסטוס שלכם יותר מאשר אתם הנוצרים; כי ישו לא חס על חזירים ולא חיבבם, ובים זה עם השדים טבע אותם. ואנו לא אוכלים אותם ואיננו מחזיקים אותם באדמותינו, ואילו אתם אוכלים את החזיר, ואינכם נשמעים בזה לכריסטוס שלכם."

- 1 מתי ח: כחלב ובמקבילות. במקור מדובר על גדרה. הנוסע מעביר את הסיפור לעזה, אולי בגלל הדמיון שבין גזה – או גזרה – לגדרה. וראה: איש-שלום, מסעי נוצרים, עמ' 266, הערה 10.
- 2 כלומר, המוסלמים.

שנת 1495

עזה, מס' 15

שטר הובא לפני החכמים, וזה נסחו: ביום פלונג) שנת רנ"ה ליצירה בעזה מתא דבנחלת בני יהודה מותבא,¹ נתפשרו כ(בוד) ר' אברהם עם אשתו מ(רת) תרצה בענין נדונייתה, שתטול כל מה שהביאה עמה ממעות ונכסים ותלך לה לצפת בלא גט. ואם יגרשנה, שאז יהיה בעלה הנו(כר) חייב לפרוע לה כתובתה, שהוא אלף פרחים.² ומחלו ז(ה) לז(ה) כל זכות שיש לזה על זה, והאשה מחלה לבעלה כסות ומזונות, והוא מחל לה כל זכות שיש לו ושאפשר להיות בעולם, ואין לזה על זה שום זכות כלל, כי על הכל מחלו זה לזה, חוץ מהזכות שנשאר לה, שכשיגרשנה יפרע לה האלף פרחים.

מקור: קונטרס חידושי דינים לרבני ירושלים הקדמונים, בתוך: שו"ת חיים וחסד לר' חיים יצחק מוסאפיה, ליוורנו תקצ"ב, א, סימן פ, דף צג.

- 1 תרגומו: "בעיר עזה שבנחלת בני יהודה יושבת".
- 2 והשווה כתובה משנת 1450 של אלמנה, אם לילדים, לעיל, הערך "ירושלים", מס' 175. הסכום שם הוא עשרה פרחים.

בין שנת 1484 לשנת 1502

עזה, מס' 16

ע"א לגוי איתן הוא אדונינו כ(בוד) ג(דולת) ק(דושת)

מר(ינו) ורב(ינו) אור עינינו מ] [...]

נתן הכהן¹ הנגיד הנאמן רועה עם לא אלמן

המן מרדכי הזמן ישמרו צורו ויהיה בעזרו] [...]

5 הודו וירבה הדרו וינשא מעלתו ויטיב אחריתו ונ] [...]

ע"א 5 ---

- תכון משרתו אני"ס. סבב תצטיר דאלך כרתת אלשוק [אלי]
נצר אלמכ[דום] יגמענה ואיאכס פי מסתקר רחמת(ה) פי ירו[שלים]
ת"ו אני"ס וגיר דלך תעלם צדקתך אן למן וצלת לגוזה אסתג [...]
אלכתב וגדתהם נאקצין תלת כתב והם אלכתאב אלדי ל] [...]
10 ואלכתאב אלדי לחמאה ואלכתאב אלדי מטלק לכל ואקף עליה
וכתאב אלדי לדוד אלחמוי מן גיהת אלמעלם סלימן אלתיאגר
מא וגדתה איצא פאלקצד מן פצל אלמכ' אן כנת נסיתהם
ענדך פי אלבית אנך תרסלהם לי סרעה סרעה לאני
באתעווק בסבהם ואן כאנו מאהם ענדך אן מן פצ'לך
15 תרסל תגיב אלסופר ענדך ויכתב לי גירהם וארסלהם
לי סרעה סרעה לא תעווקנה אללה אללה פי דלך ותעלם
צדקתך אן וצל משרפת אלמכ' לשיך מוסי מזיין וארואניאהא
ופהמת מצמונהא ומא דכ' אלמכ' מן גיהת אכי אנהו נקל
ען אלמכ' כלאם מא קאל לה אלמכ' אלדי קאל לך דאלך כתב וידבר
20 סרה' אלא אלחכאיה אני למן כנת ענד אלמכ' וכתבת דאך אל
כתאב וארסלתה לגוזה כתבת אנה איצא כתאב וארסלתה
לאכותי ואנה אקול להם אדא קרוי אלכתאב עלא רוס אלגמאעה
ואתכלם אחד כלאם לא ינבגי לא תשאהד עליהם אלא
אלמלמד הלאל או ר' משה מזין או אחד גריב חתא לא
25 יבקה לאחד עלה יעתל בהא ויקול האדה קראבתהם האדה
צהרהם פלמן וצל כתאבי וקריה אכי פקאל יא גמעא אכי
ארסל לי מאהו אלכית ואלכית לא זאיד ולא נקצאן וחלף
לי בשבועה גמורה אנהו לם יכון קאל שי גיר דאלך ואן
אלדי נקל ללמכ' דאלך אלכלאם עמלה חס על כבוד
30 הקהל לגה אלנץ ואן כאן אלא כמתל מן קאל כי כל
העדה כלם קדושים וגי' ליס דאלך חס על כבו' הקהל אלא
לכסר אלחק וקימן אלבאטל השם ישלם לאיש וגי' ואעלם
סיידי י"צ אן אמת' יום אן וצל מן ענדכם רחת לה וסלמת
עליה תם אן בעד דאלך ביום סמאני עבד הנדי לשמילה
35 אלמש והו אן ענדנה שכץ מן אלשאם יקאל לה מוסי לוי
וכנת קד עמלת לה שי אגדיה פקאם אבנה אעני אב[ן]
אלשיך יוסף בגי' [...]ש אללוי אכד אליהודי אלשאמי וראח הוא
ואיאה לסוק אלפוקאני פקלת לה יא אכי תעאלה חתא
נרוח נתגדה אלא ואבוה אלזקן קאל לשמילה מש אנצ'ר
40 אייש יתגמל פי רוחה אלהנדי אמת' לם גאובתה

ע"ב ולא ר[א]ית[ת] להו גואב ואעלם סיידי אן אלשיך נסים ואבן פרעון
בירידו אנהם יטלקו הסכמה עלא אן אחד לא ירסל ללמכ'

machonEl@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- 5 כתאב חתא יוקפהם עליה וכאן דאלך אלכלאם בחצרה ר' משה מזיין יציי פמא באערף אדא פעלו דאלך אייש יכון גואבי להם מן פצל סידי ירסל יעלמני אייש יכון גואבי להם או אני אטאוועהם עלא אלהסכמה אלדי יפעלוהא ולא תסאל יא סיידנה פי אלדי ביפעלה כאן קיראט בקה כ"ד קיראט ופי בעץ האדה כפאיה בעד תקביל אלארץ תאניה בין ידין סיידנה ואלסלאם עלא כמ"ה ר' יצחק י"צ וכ"כ יום טוב וכמ"ה שלמה
- 10 י"צ וכלאל הקהל ואתה שלום ובתך שלום
כתב יום אלאתנין
ערב יום טוב
אלמ[מלוד]
אלאצגר אלמחב
אלאכבר
דוד כהן ניס

מקור: TS, 16216. – מכתב מעזה אל הנגיד ר' נתן הכהן שולאל.

פורסם: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 115–118. נוסח המכתב תוקן על-פי הערותיו של גויטיין, כתבי גניזה, עמ' 65–68.

תרגום

ע"א⁵ ---

- הסיבה לכתיבת מכתב זה היא הגעגועים הרבים לראות את הא(דון). יזמן האל אותנו ואתכם במושב רחמיו בירון[שלים] תליבנה) ו(תכונן) אמון) נצח) ס(לה). וזולת זה יידע חסדו, כי מאז הגעתי לעזה [...] ביקשתי את המכתבים ומצאתי שחסרים שלושה מכתבים, והם המכתב שהוא אל [...] והמכתב שהוא לחמאה, והמכתב שהוא מופנה לכל מי שיקרא אותו.
- 10 ומכתב שהוא אל דוד אלחמוי² מאת האדון סלימאן הסוחר אף אותו לא מצאתי, והבקשה מטוב האדון, אם שכחת אותם אצלך בבית, תשלח אותם אלי מהר-מהר, שכן אני מתעכב בגללם. ואם אינם אצלך, כי בטובך
- 15 תשלח ותביא את הסופר אצלך, ויכתוב לי אחרים, ושלה אותם אלי מהר-מהר, אל תעכב אותנו בזה למען השם. ויידע חסדו, שהגיעה איגרת האדון השיח' מוסא מזיין, והוא הראה לי אותה, והבינותי את תוכנה. ומה שסיפר האדון בדבר אחי, שהוא מסר בשם האדון דיבור שאותו לא אמר לו האדון, מי שאמר לך זאת כתב ודיבר
- 20 סרה, אבל העניין הוא שאני, כאשר הייתי אצל האדון וכתבת זה המכתב ושלת אותו לעזה, כתבתי גם אני מכתב ושלתתי אותו אל אחי, ואני אומר להם: "כאשר יקראו את המכתב לפני ראשי הציבור וידבר אחד דיבור שלא ראוי, אל תעמיד עליהם,³ אלא יעשה זאת המלמד הלאל או ר' משה מזיין או מישהו זר, לבל
- 25 תישאר לאחד סיבה להיתלות בה ולומר 'אלה קרוביהם, אלה

- מחותניהם".⁴ ומאז הגיע מכתבי וקרא אותו אחי, אמר: "חבריא, אחי
שלח לי דבר שהוא כך וכך", לא יותר ולא פחות. ונשבע
לי בשבועה גמורה, שלא אמר דבר זולת זה, ומי
שמסר לאדון את הדיבור הזה עשה זאת כאילו "חס על כבוד
הקהל" בלשון הכתוב, אלא שהיה כמי שאמר "כי כל
העדה כולם קדושים"⁵ וג(ומר). ואין זה "חס על כבוד הקהל", אלא
להפריך את האמת ולקיים את השקר, השם ישלם לאיש⁶ וג(ומר). ודע
אדוני, (שמרהו) צ(ורו), באמת, ביום שבא מאצלכם הלכתי אליו, וברכתי
אותו לשלום. אחר-כך, למחרת היום, קראני "עבד הודי" לשמילה
אלמש,⁷ וזאת שנמצא אצלנו איש מסוריה הנקרא מוסא לוי,
ועשיתי בשבילו דבר לכלכל אותו ואז קם בנו, היינו, בן
השיחי יוסף בג'ניש הלוי, ולקח את היהודי הסורי והלך
אתו אל "השוק העליון", ואמרתי לו: "הוי אחי, תביא אותך כדי
שנלך ונאכל ארוחת צהריים", אלא שאביו הזקן אמר לשמילה אלמש: "ראה,
איך מראה עצמו מתנהג כנדבן, ההודי הזה." אמת, לא השיבותי לו,

- ע"ב ולא ראיתי תשובה ממנו, ודע אדוני, כי השיחי נסים ואבן פרעון
הם רוצים לעשות הסכמה כללית,⁸ שאיש לא ישלח לאדון
מכתב עד שיראה אותו להם, והם אמרו זאת בנוכחות ר' משה
מזיין, (שמרהו) צ(ורו), ואינני יודע אם יעשו זאת⁹ – מה תהיה תשובתי
להם. בטובו של אדוני, ישלח ויודיעני מה תהיה תשובתי להם,
או שאסכים אתם בדבר ההסכמה שהם עושים. אל תשאל, הוי
אדוני, מה שהוא עושה. נהיה מקיראט כ"ד קיראט! ובחלק
מזה די. אחרי נשיקת האדמה פעם שנייה בפני אדונינו
ופריסת שלום לכבוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יצחק, (שמרהו) צ(ורו), וכבוד) ר' יום טוב וכבוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' שלמה,
(שמרהו) צ(ורו), וכלל הקהל, ואתה שלום וביתך שלום.
10
נכתב ביום שני
ערב יום טוב
העבד
הקטן ביותר האוהב
הגדול ביותר
דוד כהן ניס¹⁰

ספרות: גויטיין, כתבי גניזה, עמ' 64–68.

- 1 כותב המכתב, דוד כהן ניס, שהיה תושב עזה או היה אמור לשהות בה, היה, כפי הנראה, מקורב לנגיד ר' יהונתן הכהן שולאל, שכיחן בשנים 1484–1502. סמוך לכתיבת
המכתב ביקר ניס בחצר הנגיד במצרים, ובדרכו חזרה קיבל מן הנגיד צרור מכתבים, שנועדו ברובם לעזה, בין לציבור ובין לאנשים פרטיים; מכתב אחד נועד להעברה
לחמאה שבסוריה. בבואו לעזה נוכח לדעת, כי הצרור לא הכיל את כל המכתבים שידע עליהם, והוא מבקש מן הנגיד לשלוח לו את המכתבים אם נשכחו, או להכין מהם
העתקים אם אבדו. בחלקו השני של המכתב מספר הכותב על מחלוקת שפרצה בעזה. מחלוקת זו, שהדיה הגיעו לחצר הנגיד, פרצה בעקבות קריאת מכתב של הנגיד
באוזני הקהל: אחד השומעים חשד, שקורא המכתב – אחיו של הכותב (וראה להלן, הערה 10) – מסר דברים שלא היו כתובים בו.
2 כלומר, מן העיר חמאה.

- 3 המהדיר פירש: "אל תרצה שיהיו נוכחים". אלא שנדמה, כי הכוונה היא לומר: "אל תעיר להם אתה" (על "הדיבור שלא צריך"), כי-אם המלמד.
- 4 משורות 24–26 עולה, כי הכותב היה קרוב-משפחה של הנגיד.
- 5 דברים טז: ז.
- 6 על-פי שמואל ב' ג: לט.
- 7 שם אדם – מן-הסתם בנו של יוסף בגייש, הנזכר בהמשך המכתב.
- 8 בחלק זה של המכתב מספר הכותב לנגיד על הצעתם של ראשי הקהל לאסור משלוח מכתבים לנגיד אלא-אם-כן בדקו אותם ראשי הקהל, והוא שואל כיצד להגיב על הצעה זו.
- 9 כלומר, "אם יממשו את התקנה, איני יודע כיצד לנהוג."
- 10 וראה איגרת נוספת, אולי מעזה (להלן, מסי' 17), שנשלחה אף היא לנגיד ר' יהונתן הכהן שולאל. השולח הוא צדקה ניס, כנראה בן משפחתו של דויד ניס (וראה שם הערה 2).

בין שנת 1484 לשנת 1502

עזה, מסי' 17

- בש(מך) רח(מנא) וח(רם) (לזרים).
- משתחוה אפים ארצה מול מעלת המעלה --- נגיד הנגידים --- מ(ורנו) ה(רב) ר' נתן, י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו).¹
- הצעיר עבדיך צדקה ניס² מודיע למעלת תורתך, שנתעבתי מפני קצת שמועות משבוש הדרכים, הש(ם) יש(מרנו). ע(ם) כ(ל) ז(ה) מזומן אני לדרך אחר ארבעה או חמשה ימים, בעז(ר) הבו(רא) ית(ברך), ומהרתי לכתוב למעלתך שורותים אלו להודיע למעלת כבוד תורתך ענינים שונים משתנים --- סבת כתבנו זה הוא שמ(ורנו) ה(רב) ר' שמואל ואחיו
- 5 כ(בוד) ר' יצחק פראשי, י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו), ענינים מדוכים בדאגה ובשעמום,³ ציווני לכתוב למעלת כבוד תורתך את כל הקורות אותם עם בעל(י) ריבם א(דון) שבתאי וא(דון) אלשיאתי, וכבר כתבתי למעלת תורתך, שעייאד היה התחלה לגלות זה הדבר, ר(וצה) ל(ומר) גניבת ממון אחיהם כ(בוד) ר' יעקב (נוחו) ע(דן) לשר העיר ---
- 25 [...] והלך א(דון) שבתאי לעזה [...]⁴

מקור: TS, 8 J 24, f. 3

פורסם: אסף, מקורות ומחקרים, עמ' 194–195.

ספרות: מאן, תוספת שנייה, עמ' 305; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 512; ג, עמ' 118–119.

- 1 לפנינו מכתב אל הנגיד ר' נתן שולאל, שכיחן בשנים 1484–1502. המכתב עוסק בתלונתם של שני אחים, מהם אחד המכונה "מ(ורנו) ה(רב)", נגד שני "בעלי ריבם", שבתאי ואלשיאתי, שגנבו את ממון אחיהם המת יעקב. טענתם היתה מבוססת על עדותו של אדם ששמו עייאד. טענת הגניבה הגיעה לאוזני "שר העיר", אלא שאין לדעת איזו עיר. ברור, שאין המדובר בקאהיר. לאור ידיעותינו על כותב המכתב ייתכן, כי המדובר בעיר בארץ-ישראל, אולי עזה או עיר בסביבתה. הנאשמים נאלצו לברוח ממקומם, וכותב המכתב מניח, כי יגיעו אל הנגיד וישטחו לפניו את טענותיהם. מכל-מקום, הכותב פגשם בקאהיר – "מצר" – עוד לפני שנסע למקומו. סופו של המכתב מקוטע מאוד, וקשה לעמוד על תוכנו. עם זאת ברור, כי בקטע שלפנינו פורטו עדותו של עייאד, טענות הנאשמים ודחייתן על-ידי הכותב.
- 2 דומה, כי צדקה ניס היה סוכנו או שלוחו של הנגיד, וכי המכתב קשור בשליחותו מטעם הנגיד, שהתעבה מחמת "שמועות משבוש הדרכים". במכתב מראשית ימיו של הנגיד ר' יצחק הכהן שולאל – כלומר, אחרי עלייתו לנגידות בשנת 1502 – נאמר, שצדקה ניס נשא מכתב אל הנגיד ועסק בסחר ספרים. ראה: מאן, תוספת שנייה, עמ' 306–307. מכתב אחר (ראה לעיל, מסי' 16) אל הנגיד ר' נתן חתום בשמו של דוד הכהן ניס, כנראה קרובו של ר' צדקה, ואולי אף אחיו (וראה הערה 1 שם). גם מדברי דוד ניס עולה קירבה הדוקה לנגיד. ייתכן, ששניהם היו סוכני הנגיד ומקורביו.
- 3 דכאון, מרה שחורה. ראה, למשל: "להביא אשת חרש ואשת שיעמום שב"ד מקנין להם"; ספרי, פרשת נשא כ.
- 4 מצב המכתב אינו מאפשר לנו להגדיר במדויק את סיבת נסיעתו של שבתאי לעזה.

לפני שנת 1509

עזה, מס' 18

ע"א ---¹

אלי אלחצרה אלסאמיה אעזהא אללה תעאלי
הר"ר שמואל אעלם סיידי באן וצלת
20 משרפתכם אלי קהל גזה יש' צור אני"ס
וקריוהא עלי אלגמאעה ב"י ודעו לכם
דעא בליג תם יעלם סיידי באן אלממי'
ארסל ללמכ(דום) עד(ה) כתב בסבב מא אנא
פיה יא ר' שמואל לחכימא ברמיזה
25 אלממי' ואלול(ד) ואלמרה לנא נחו
ס' יום מכמ(ומי)ן וכצוצא אלוּלד חצל לה
בארדה וסכונא תם בעד דלך חצל
לה רעאף מפרט חתי כאד יפרט מנא
ובעת גמיע מא בידי חתי מן תיאבנא
30 כי באו מים עד נפש ---

יא סיידי אני עאגז ען כרוג אלשוק ומא כפה
35 אלא אלמראבקה מרמייה לא נצר ולא
סמע ולא חדית אלא חגר מולקא וגא
עלייה שהר אלמועדים ---

ע"ב --- יקף עלי אכתר טרפ

5 ויכלף כאטרה בהמתה אלעאליה ואלפא] ...
אלסנייה ותכליהא תביע אלקיראט אל
זאיד ען סכנהא פי אלקאעה והי
בתאכד אגרתה מן שמואל אבן סדיד
כל שהר נצפין אלמכי יקול להא אנא אצמן
10 לכי כל שהר נצפין ואלממי' יקום בדלך
ואן טלבת אעמל דלך בקנין ושבועה
ואדא טאלבת אודי אוצל אליהא אל
מבלג בתמאמה ואנא אלאן מקים פי
גזה מן צעף אלדי נחן פיה לא מענא
15 לא שי נכרי בה אלי צפת ולא שי נתסבב
פיה ולא לנא חילה סוא רחמת אללה
יא ר' שמואל למען השי הנכבד
והנורא ארסל ללממי' גואב הדא
אלכתאב חתי לא יבקא לי גואב ולא
20 אחתאג לכתאב אכר אללה אללה

35 --- ואין להאריך, כי אם

בשלומך ובשלום הנלוים אליך,
ושלומך יגדל.
עפיף עזרא.²

מיעון

יצל אלי מצר יסלם לח] [...] אלאגל ר'
שמואל העומד בפרץ ער בן יקותיאל
אלאמשאטי.

מקור: TS, 20149 – מכתב מעזה לקאהיר.

פורסם: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 127–133. הנוסח המובא כאן תוקן על-פי כתב-היד.

תרגום

ע"א ---

אל מעלתו הנעלה, יפארו האל יתעלה.

הר(ב) ר' שמואל,³ אני מודיע לאדוני, שהגיעה

20 איגרתכם אל קהל עזה, יש(מרהו) צור א(מן) נ(צח) ס(לה),

וקראו אותה לפני הקהל ב(רוכים) י(היו), ובירכו אתכם

ברכה רבה. אחר-כך יידע אדוני, שהעבד⁴

שלח לאדון כמה מכתבים משום המצב שאני

שרוי בו, הוי ר' שמואל, ודי לחכימא ברמיזא.

25 העבד והבן והאישה, זה לנו בערך

שישים יום שאנו חולים, ובמיוחד הבן קיבל

הצטננות וחום, אחר-כך קיבל

זיבת דם חזקה מן החוטם, עד כדי כך, שזה כמעט היה מעבר לכוחנו,

ומכרתי כל מה שהיה לי, אף מן הבגדים שלנו,

30 כי באו מים עד נפש

הוי אדוני, אינני מסוגל לצאת לשוק, ואין להשביעני

35 אלא פרוסת לחם זרוקה, אינני רואה איש, אינני

שומע ואינני מדבר עם איש, אלא אני כאבן מושלכת, ובא

עלי חודש המועדים⁵ ---

ע"ב --- יעמוד על העניין ככל יכולתו,

5 ויואיל להעסיק את דעתו בתשומת לבו הנעלה וה] [...]

הרמה, ותרשה לה למכור את החלק⁶

המיותר מדירתה באולם, והרי

- היא לוקחת שכר-הדירה משמואל בן סדיד,
כל חודש שני נצף,⁷ יאמר לה האדון: "אני ערב
10 לך כל חודש שני חצאים", והעבד יבצע דבר זה.
ואם תדרוש, אעשה זה בקניין ובשבועה,
ואם תדרוש, אף אביא לה
את הסכום בשלימותו. ואני כעת נמצא
בעזה בגלל המחלה שאנו שרויים בה. אין לנו
15 שום דבר שנוכל לשכור בו חמור עד צפת, ושום דבר שנתפרנס
ממנו, ואין לנו תחבולה זולת רחמי האל.
הוי ר' שמואל, למען השם הנכבד
והנורא, שלח לעבד תשובה על זה
המכתב, לבל יקרה שלא תהיה לי תשובה, ולא
20 אצטרך לכתוב מכתב אחר, ה' ה' ה' ---

מיעון

יגיע לקאהיר יימסר לח(בר) הנכבד ר'
שמואל העומד בפרץ ער בני! יקותיאל
אלאמשאטי.

- 1 את המכתב מקדימה פתיחה ארוכה של פרכוס.
- 2 כותב המכתב ידוע גם ממכתב שנשלח מצפת לא יאוחר משנת 1509 אל הנגיד ר' יצחק הכהן שולאל (וראה להלן, הערך "צפת", מס' 47 והערה 11 שם). גם מן המכתב אל הנגיד וגם מן המכתב שלפנינו עולה, שהיה תושב צפת. במכתב אל הנגיד הוא נקרא "הרופא (כבוד) ר' יוסף המצרי ז(כרונו) ל(ברכה) שנקרא עפיף בן עזרא". דומה, שנפטר סמוך לכתיבת המכתב, שכן במכתב הנוכח מצפת הוא כבר נזכר בברכת המתים. על הכינוי "עפיף" ראה: ש"ד גויטיין, "מכתב אל הרמב"ם", תרביץ, לד (תשכ"ה), עמ' 239; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 133.
- 3 כותב המכתב (וראה עליו לעיל, הערה 2) פונה אל ר' שמואל בן יקותיאל אלאמשאטי בקאהיר בבקשה לסייע לו בכסף ולהסכים למכירת חלק מבית בעזה, שבו התגוררה קרובת משפחה של הכותב ושל הנמען כאחד. משפחת אלאמשאטי ידועה כמשפחת רבנים ודיינים בפסטאט ובמקומות אחרים למן המאה הי"ב. ראה: אשתור, תולדות היהודים במצרים ובסוריה, א, עמ' 183 והערה 6 שם; עמ' 243; ב' ריצ'לר, "כתובות חדשות מבית-הכנסת של הירושלמים בפוסטאט", עלי ספר, ה (תשל"ח), עמ' 184, הערות 14 ו-19; הני"ל, "מגנני המכון לתצלומי כתבי-יד", קרית ספר, נו (תשמ"א), עמ' 745.
- 4 כלומר, כותב המכתב.
- 5 חודש תשרי.
- 6 קיראט החלק האחד מתוך העשרים וארבעה.
- 7 הנצף (=חצי"י) או ה"מואידי", הוא מטבע שנטבע ע"י הסולטאן אלמלך אלמואיד בשנת 1415. שכרו של בעל מלאכה בתקופה סמוכה לזו של איגרת זו עלה לכדי 3-4 נצף ליום (ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 124).

עזה, מס' 19

ראשית המאה הט"ז

מעזה – ילמדנו רבנו אם בני עזה חייבים להפריש תרומות ומעשרות, מפני שיש קצת אנשים שיש להם קרקעות. הכלל, אם היא מכלל ארץ (ישראל) לענין זה או לא? נראה ודאי דחייבין --- דהא אמרינן בגיטין¹; רואין כל שאלו חוט מתוח מטורי אמנוס² עד נחל מצרים, שהוא הנקרא היום ואדי אלעריש, וכל מה שבתוך החוט הוא ארץ (ישראל) --- ומ(כל) (מקום), עזה היא משוכה מן ואדי אלעריש³ לצד ארץ (ישראל) מהלך ב' ימים --- וזה

נראה הוא לעין --- ואין להביא ראיה ממה שאין עושיין שני ימים של גלויות, שאין דבר זה תלוי בארץ ישראל, אלא במקומות שהיא דרכן רוב ישראל, והיו השלוחים הולכים להם.⁴

מקור: שו"ת הרדב"ז, ליוורנו תר"ב, ד, סימן ל; וארשה תרמ"ב, סימן אל"ף קה.

ספרות: י' כנעני, "לתולדות הישוב היהודי בעזה", ידיעות, ה (תרצ"ז), עמ' 33-41.

- 1 בבלי גיטין ח ע"א.
- 2 במהדורת ליוורנו נדפס בטעות "סמכוס".
- 3 שם נדפס בטעות "ואדיאל פרישי".
- 4 והשווה לעיל, הערכים: "לוד", מס' 2; "עגילון"; "רמלה", מס' 8. בערכים אילו מובאים קטעים מספר כפתור ופרח, שבהם המחבר, אשתורי הפרחי, אכן מביא ראיה מחגיגת – או מאי חגיגת יום-טוב שני של גלויות לגבי השאלה האם המקום הנדון הוא בארץ-ישראל אם לאו. והשווה להלן, מס' 21 לדברי מהרי"ט שרואה בעזה חוץ-לארץ ופוטרה מתרומות ומעשרות.

ראשית המאה הט"ז

עזה, מס' 20

מעשה היה בעזה, בראובן שמת והניח שתי נשים, ויש נכסים תחת יד כל אחת מהם, ויש נכסים אחרים שהם ברשות היתומים, ואין שתי הכתובות שוות, ואחת קודמת לחברתה, ולפי שלא היה שם חכם, שאלו כיצד יתנהגו בגביית כתובותיהן.

מקור: שו"ת הרדב"ז, ב, ויניציה תק"ט, סימן תרעא.